

z silnym rozwojem gospodarczym miasta, który w tym wieku właśnie osiągnął swoje apogeum. Za nadal nie wyjaśnioną musimy uznać zagadkę prowadzenia przez miasto w XVI w. dwóch identycznych serii ksiąg rezygnacji — radzieckiej i ławniczej (s. 132 i 147).

Z drobniejszych spraw poruszymy niektóre sprawy terminologiczne. Autorka nazywa zastępcę pisarza podpiskiem, który to termin w źródłach poznańskich do końca XVI w. nie występuje. Został zatem przejęty chyba z literatury przedmiotu, dotyczącej innych miast polskich. Do patrycjatu (s. 40) można zaliczyć kupców (hurtowników), ale nie rzemieślników, bo ci wraz z drobnymi kupcami tworzyli średnią warstwę społeczeństwa miejskiego, zwaną pospółstwem. Spośród wymienionych (s. 84) czterech grup produkcji kancelarii rady miejskiej, tylko dwie pierwsze są nimi istotnie. Pozostałe dwie są bowiem produktami obcych kancelarii lub osób prywatnych. Właściwym zatem określeniem wspólnym dla wszystkich czterech grup byłyby „materiały kancelaryjne”, czy nawet „archiwalne”.

Na stronach 96 i 97 znalazło się kilka błędów w cytatach łacińskich: *dua littere, scripte sunt ambre, de consensu partius*. Szkoda, że w zamieszczonym na końcu pracy wykazie ksiąg z XIV-XVI w. nie została uwzględniona pierwotna ich numeracja. Sprawa ta nie została też szerzej omówiona w samej pracy. Niedostatecznie szczegółowo omówiono także rodzaje wpisów zawartych w serii pergaminowych ksiąg rady miejskiej. Czytelnik odczuwa też brak wykazu wykorzystanej przez autorkę literatury oraz wykazu opublikowanych dotychczas partii produkcji kancelarii miasta Poznania. W prawidłowo skądinąd stosowanych przypisach, zbyt skąpo cytowane są przykłady ze źródeł.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że recenzowane opracowanie przedstawia dużą wartość. Autorka przeprowadziła z powodzeniem wszechstronną analizę materiałów źródłowych, nastrożającą badaczowi wielkie trudności, związane z jednej strony z ilością i różnorodnością materiałów, z drugiej strony z ich niełatwą specyfiką rzeczową, jaką jest specyfika prawna, wreszcie też ze względu na fakt, że wiele materiałów pisanych jest w językach obcych — po łacinie i częściowo w języku staroniemieckim. Odszukała przy tym autorka dodatkowe materiały pochodzące z kancelarii poznańskiej, a rozrzucone po innych archiwach. Odkryła fakt istnienia w XVI w. zagubionej księgi petycji miejskich do sejmu i sejmików — *Liber suplicationum* (s. 136-137), odkryła zasady budowy indeksów znajdujących się w niektórych księgach wpisu (s. 145-147, 152), ustaliła genezę i znaczenie sygnatur na dyplomach (s. 136), wyjaśniała sens napisów *scripta* (s. 97) i dokonała wielu ustaleń, których nie sposób tu wymienić, a które skonfrontowane z wynikami badań nad organizacją władz i sądownictwa poznańskiego potwierdzają słuszność periodyzacji historii miasta Poznania, dzielącej ją na okres wójtostwa dziedzicznego, kończący się w latach 1386/88 i na okres władzy rady miejskiej. Spośród opublikowanych dotychczas monografii kancelarii miast polskich, recenzowana monografia jest najbardziej pogłębiona i najbardziej wnikliwie przeprowadzona. Należy wyrazić życzenie, by jak najprędzej doprowadzona została do rozbiorów.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Aleksander LUCZAK, *Die Staats-und Rechtslehre des polnischen Renaissancecedenkers Andrzej Frycz Modrzewski (Andreas Fricius Modrevius)*, Juris Druck u. Verlag, Zürich, 1966, str. 197.

Dzieła polskiej literatury — w danym przypadku politycznej — zbyt mało znane są poza granicą zachodnią i jeszcze mniej tam omawiane.

Tym milsze jest przeto pojawienie się w Szwajcarii pracy, poświęconej znakomitemu polskiemu pisarzowi okresu odrodzenia, przy czym pracy napisanej według wszelkich wymagań naukowych, przejrzystej i zwięzłej. Autor oparł się w niej (oczywiście oprócz pism samego Modrzewskiego) na dużej polskiej literaturze przedmiotu oraz na ogólnej obcej, nie szczędząc przy tym własnych oświeśleń i wyjaśnień.

Na pracę składa się pięć części, z których każda liczy po kilka rozdziałów, a z kolei te — po kilka punktów. Zbudowana jest tak, że w pierwszej części („Modrzewski i jego czasy”) autor zajmuje się sprawami ogólnymi i wstępnymi (Rozdział I: „Polska w XVI stuleciu”, gdzie jest mowa o stosunkach politycznych i społecznych oraz kulturalnych i religijnych; Rozdział II: „Życie i dzieło Modrzewskiego”, gdzie także o poprzednikach Modrzewskiego, jego współczesnych i krytykach). Te wszystkie wyjaśnienia zapewne byłyby pożyteczne nawet i dla polskiego czytelnika, a już konieczne są — dla obcych. Zajmują one trzecią część opracowania.

Dalszy ciąg pracy ujęty jest w części, w zasadzie idące śladem pism samego Modrzewskiego. Część druga, „Modrzewski o państwie”, zawiera siedem rozdziałów: 1. Teoria państwa, 2. Organy państwowe, 3. Założenia podziału władz, 4. Ideał centralnie zorganizowanego państwa, 5. Państwo i jednostka ludzka, 6. Założenia równości wobec prawa, 7. Szkolnictwo. Każdy z tych rozdziałów składa się z kilku punktów. Tak, dla przykładu, w pierwszym z nich omówione są poglądy Modrzewskiego na istotę i cel państwa, na powstanie państwa, na najlepszy ustrój państwa oraz na podstawowe znaczenie prawa („Das Primat des Rechts”). W trzeciej części opracowania („Modrzewski o prawie”) omówione jest zagadnienie ogólnego stanowiska Modrzewskiego wobec prawa; czwarta część — to „Modrzewski o wojnie”, piąta — „Modrzewski o Kościele”.

W tym to zakresie omówione są poglądy Modrzewskiego, które tym plastyczniej ukażą się czytelnikowi na tle zarysowanych w pierwszej części pracy ogólnych stosunków, panujących w Polsce w XVI stuleciu.

Autor — jak wspomniano — nie zadowolili się suchym streszczeniem pism Modrzewskiego, lecz w toku swej rozprawy wiąże jego poglądy, oceny i postulaty tak z podłożem ówczesnego życia polskiego, jak też z nurtującymi wówczas nasz kraj prądami politycznymi, społecznymi, moralnymi i religijnymi, a wreszcie pokazuje związki Modrzewskiego tak ze współczesnymi, jak i z dawniejszymi pisarzami w Polsce i w świecie. W szczególności wielokrotnie zwraca uwagę na wpływ, jaki wywarli na Modrzewskiego Platon i Arystoteles. Niemniej podkreśla też i samodzielność i nieraz pionierski charakter twórczości samego Modrzewskiego.

W krótkiej przedmowie do swej pracy o Modrzewskim stwierdza autor, że jest ona próbą ukazania wkładu największego polskiego politycznego pisarza czasów odrodzenia do dziejów myśli politycznej, w szczególności w zakresie historii prawa i ustroju państwa. Na zakończenie niniejszej notatki można powiedzieć, że próba ta udała się.

JAN ZDZITOWIECKI (Poznań)

Monika Senkowska-Gluck, *Donacje Napoleońskie w Księstwie Warszawskim. Studium historyczno-prawne*, Zakład Historii Państwa i Prawa, IH PAN, Studia nad Historią Państwa i Prawa, Seria I, t. XIII, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, ss. 216.

Recenzowana monografia dotyczy instytucji, którą posługiwał się Napoleon przede wszystkim dla uposażenia kręgu bliskich mu osób. Wbrew tytułowi pracy — zbyt skromnie ujętemu — przedmiotem jej są donacje napoleońskie w ogóle, ze szczególnym uwzględnieniem tylko donacji położonych w Księstwie. Takie szerokie